

Мактабгача ёшдаги болаларда тарбия жараёни

Г.Бабаярова
МТМРХҚТМОРЎММ

Тарбия – маънавий манбалар ва ҳозирги замон талаблари ва эҳтиёжларини назарда тутган ҳолда, тарбиячининг тарбиячи билан аниқ бир мақсадга қаратилган ўзаро амалий ва назарий мулоқотидир. Тарбия жараёнининг жамият тараққиётидаги роли ниҳоятда беқиёсдир. Болани тарбиялаш, уни билим олишга, меҳнат қилишга ундаш ва бу хатти-ҳаракатини секин-аста кўникмага айлантириб бориш лозим. Мушоҳада қилиш боланинг қобилиятини тарбиялайди ва ақлни пешлайди. Ақл онги кенгайтиради. Онг эса моддий ва маънавий манбага айланади. Шу тарзда инсон аста-секин такомиллашиб, комилликка эришиб боради. Аммо бунинг учун тарбиячи ва тарбияланувчидан узоқ давом этадиган масъулият, шарафли меҳнат ва кунт, иродани талаб этади. Бунинг учун болаларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Маънавий, инсоний сифатларнинг шаклланишида оиладаги, атрофдаги, жамиятдаги муҳит ва болаларга бўлган муносабат муҳим роль ўйнайди. Ота-оналар ва атрофдагиларнинг бир-бирларига бўлган муносабатларини кўрган бола шунга қараб шакллана боради. Улар аввал катталарга тақлид қиладилар. Сўнг секин-аста қилаётган ишларининг моҳиятини англайдилар. Болаларни тўғри тарбиялашда ота-онанинг онги, маънавияти, билими, тарбияланганлиги катта аҳамият касб этади. Аниқ бир мақсадга қаратилган тарбиянинг самарадорлиги тарбиячининг қандай методни қўллашига боғлиқдир.

Ҳар қандай ота-она ўз фарзандини етук инсон, баркамол шахс сифатида кўриш ниятида бўлар экан, ушбу эзгу ниятларга эришишда тарбиянинг ўрни нақадар катта эканлигини англаб етади. Лекин ҳар қандай тарбиянинг асосида оилавий муҳит ва ота-она хулқининг намунаси ётишини англаб етиш натижасида эр ва хотин иложи борича ўзларини бошқаришга, қарор қабул қилишда ақл заковатга мурожаат этишлари зарур.

Ўзбек педагогикаси тарихида Абдулла Авлоний биринчи марта педагогикага “Педагогия”, яъни бола тарбиясининг фанидир”, деб таъриф берди. У педагог сифатида бола тарбиясининг роли ҳақида фикр юритиб **“Агар бир киши ёшлигида нафси бузулиб, тарбиясиз, ахлоқсиз бўлиб ўсдими, аллоҳу акбар, бундай кишилардан яхшилик кутмоқ ердан туруб юлдузларга қўл узатмак кабидур”**¹, - дейди. Унинг фикрича, болаларда ахлоқий хислатларнинг таркиб топишида ижтимоий муҳит, оилавий шароит ва боланинг теварак-атрофидаги кишиларнинг ғоят катта таъсири бор.

¹ Авлоний А. «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ».-Т.: Ўқитувчи, 1992. 160б.

Тарбия хусусий иш эмас, миллий, ижтимоий ишдир. Ҳар бир халқнинг тараққий қилиши, давлатларнинг қудратли бўлиши авлодлар тарбиясига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Тарбия зурриёт дунёга келгандан бошланиб, умрнинг охирига қадар давом этадиган жараён бўлиб, у бир қанча босқичдан — уй, боғча, мактаб ва жамоатчилик тарбиясидан ташкил топади.

Болаларда фикрлаш қобилиятини ўстириш ва бу тарбия билан мунтазам шуғулланиши бениҳоя зарур ва муқаддас бир вазифа. Бинобарин, у оилада ота-она, боғчада тарбиячи, мактабда муаллимларнинг диққатларига таянилган ва виждонларига юкланган муқаддас вазифадур.

Бола 3 ёшдан бошлаб 6 ёшгача давлат томонидан тайинлаб қўйилган тарбиячилар раҳбарлигида махсус майдончаларда турли ўйинлар ўйнаш билан шуғулланишлари муҳимдир. Ўйинларни мактабгача тарбия воситаси деб ҳисоблаб, уларга катта аҳамият бериш керак, шунингдек, болаларга ҳикоя қилиб бериладиган материалларни синчиклаб танлаш ва болаларга энг ёшлик чоғиданок ижтимоий тарбия бериш лозимдир.

Болалар 3 ёшдан бошлаб боғчага қатнайдилар ва бунда уларга қисман ўқиш, ёзиш, ҳисоб, мусиқа ва ашула ҳамда жисмоний, ахлоқий ва ақлий тарбияни бири-бири билан боғлаб ўргатиш муҳимдир. Ёшлигидан бошлаб болада ахлоқ ва одоб ҳосил қилиш керак. Мардлик, ўзини тута билиш, чидамлик, вақт ва вазият талаб қилганида фойда етказишга тайёр бўлиб туриш, бурчни адо қилиш каби хислат ва фазилатлардир. Шу асосий фазилатлардан ташқари камтарлик, мўмин-қобиллик, кишиларга хайрихоҳлик, покизалик, пухталиқ, хушмуомалалиқ, катталарни ҳурматлаш, меҳнатсеварлик хислатларини тарбиялашни ҳам муҳим вазифа деб ҳисоблаш керак ва буни амалга ошириш борасида пухта билим, кўникма ва малакани ишга солиш талаб этилади.

Боғча болаларида ёзув малакасини ҳосил қилмоқ учун дастлаб тўғри ва эгри чизиқларни - хатларнинг оддийларини чиздириб, машқ қилдириш лозим. Ўлчашни ўргатмоқ учун дастлаб тўғри чизиқ чизишни, сўнгра бурчак, квадрат чизишни ва бу квадратни бўлақларга (яримта, чоракта қилиб ва ҳоказо) бўлишнинг оддий усулларини ўргатиш билан бирга тарбиячи болаларга турли геометрик жисмларни кўрсатиши ва уларнинг номларини айтиб бериши лозим. Болалар бу геометрик жисмларни кузатиб, уларнинг номларини ўзлаштириб оладилар, уларни ўлчашнинг оддий усулларини ўрганадилар ва бундай машқлар болага ёзувнинг илк босқичларини ўргатишнинг асосидир.

Болани бошқаларга фойда келтирадиган ишларда муттасил машқ қилдириш йўли билан унинг ахлоқи вояга етказилади. Бола организмнинг кундалиқ эҳтиёжларини қондириш асосида болада онага нисбатан туғилаётган меҳр-муҳаббат ахлоқий тарбиянинг энг оддий элементи дир. Боланинг онага бўлган муҳаббати аста-секин оиланинг бошқа аъзоларига ҳам ўтади. Боланинг кўриш,

эшитиш, фикрлаш ва сўзлаш ҳамда ахлоқий тарбияси оиладан бошланади, бу эса болада эҳтиёжни туғдиради.

Одамнинг сезги аъзолари ёрдамида ташқи дунё тўғрисида ҳосил қилган тасаввурлари дастлаб равшан ва аниқ бўлмайди. Таълим ва тарбиянинг вазифаси ҳам шундан иборатки, у мана шу тасаввурларни тартибга солиши ва аниқлаши, равшан тушунчалар даражасига етказиши, “тартибсиз тасаввурларни равшан тасаввурларга ва равшан тасаввурларни очиқ кўриниб турган тасаввурларга” айлантириши керак. Таълим ва тарбия **биринчидан**, болада ўзининг сезги аъзолари воситаси билан ҳосил қилган тажрибалар асосида билимлар заҳирасини тўплашга ёрдам беради, **иккинчидан**, боланинг ақлий қобилиятларини ўстиради.

Болаларни уларнинг сезги органлари бевосита ҳис қила оладиган буюмлар билан таништиришга жуда катта аҳамият бериш билан бир вақтда, боланинг ўз сезги аъзолари билан идрок қилаётган бутун материални ўйлаб кўриши ва англаб олиши зарурлигини уқтириб ўтиш муҳим. Кўрсатмали таълим “яқиндан узоққа”, “оддий нарсалардан мураккаб нарсаларга”, “осонроқ нарсалардан қийинроқ нарсаларга”, “маълум нарсадан номаълум нарсага” ўтиш демакдир.

Зериктирадиган ва бир хилдаги машқлар қилдириш билан болаларда кузатиш, нарса ёки ҳодисанинг белгиларини аниқлай олиш малакасини тез ўстириш қийин. Бунинг учун бетакрор ва боланинг ёшига мос хатти-ҳаракатларни амалга ошириш орқали бирор нарсани аниқ ва тўла тасвирлаб бера олиш малакасини ҳосил қилиш мумкин. Шунингдек, бола тарбиясида атроф-муҳит ҳақидаги билимларни кенг қўллаш самара беради. Мазкур масалага тўғри ёндашиш дастлаб оилада ота-она, боғчада тарбиячи табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш маданиятини ўстиришлари билан бирга ҳайвон ва жониворларга меҳр кўрсатиш, парвариш қилишга оид тушунчаларни ҳам болаларга ўргатишлари лозим.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, халқимизга хос устивор фазилатлар тарбиянинг бошланғич ўчоғи бўлган оила ва боғча муҳитида содир этилади. Бу жараён боланинг меҳнатга тўғри муносабат, ҳалоллик, катталарга ҳурмат, кичикларга эъзоз, урф-одатларни муқаддас билиш жараёнида амалга ошади. Бундай сифатларни ўзлаштирган фарзандларда оилапарварлик, юртпарварлик каби комил инсон фазилатлари шаклланади ва улар оқил, қобил фарзандлар бўлиб етишади.